

राष्ट्रिय सूचना आयोग
प्रमुख सूचना आयुक्त कृष्णहरि बाँस्कोटा
सूचना आयुक्त किरणकुमार पोखरेल
सूचना आयुक्त यशोदादेवी तिमिसिना
आदेश

मु.नं. ४५/२०७१/०७२

निर्णय नं.३६

महोत्तरी जिल्ला बनौली दनौली स्थायी घर भई हाल लोकन्थली, कोटेश्वर बस्ने शारदा भूषाल
(भा).....१ पुनरावेदक

विरुद्ध

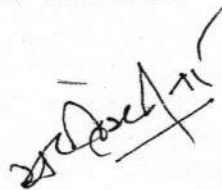
कार्यालय प्रमुख (सचिव), निर्वाचन आयोग, काठमाडौं .....१ विपक्षी
सूचना अधिकारी, निर्वाचन आयोग, काठमाडौं १

महोत्तरी जिल्ला बनौली दनौली गा.वि.स. घर भई हाल लोकन्थली, कोटेश्वर बस्ने शारदा भूषाल (भा) ले दल दर्ता गर्दा मतदाताहरूले हस्ताक्षर गरेको र निर्वाचन आयोगले गरेको Verified Copy को प्रमाणित प्रतिलिपि सहितका विवरण सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ बमोजिम माग गर्दा उपलब्ध नभएकोले आयोगमा मिति २०७१।०१।०५ मा पुनरावेदन दर्ता गराएको सम्बन्धमा सत्य तथ्य व्यहोरा निम्नानुसार छ :

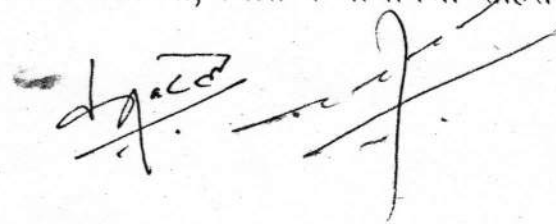
१. निवेदक शारदा भूषाल (भा) ले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन बमोजिम माग गरेको सूचना नपाएको, कानुनले तोकेको अवधि भित्र सम्बन्धित निकायबाट सूचना नपाएकोले पुनरावेदनमा आएको, सूचना नपाउँदा निवेदकको सूचना प्राप्त गर्ने हकको हनन भएको, यसरी सूचना उपलब्ध नगराउँदा निवेदकलाई आघात पुगेकोले जिम्मेवार व्यक्तिहरू माथि कारवाही गरी माग गरेको सूचना उपलब्ध गराई पाउँ भनी मिति २०७१।०१।०५ मा आयोगमा पुनरावेदन दर्ता गराएको । निजले निम्न सूचना माग गरेको :

(क) हालको अन्तरिम संविधान, २०६३ बमोजिम दल दर्ता गरेका पार्टीहरूले दल दर्ता गर्दा दशहजार मतदाताहरूले हस्ताक्षर गरेको र निर्वाचन आयोगले गरेको Verified Copy को प्रमाणित प्रतिलिपि ।

(ख) हालसम्म नेपालमा दर्ता रहेका दलहरूको दर्ता नं., मिति र नामावली सहितको प्रमाणित प्रतिलिपि ।

१

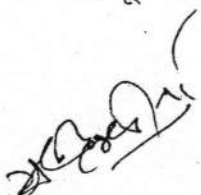
(ग) २०६३ देखि हालसम्मको हरेक पार्टीहरुको आय व्यय विवरण र वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनको प्रकाशित प्रतिलिपिहरु ।

२. यस आयोगबाट मिति २०७१।९।१० गते निवेदकको माग बमोजिम सूचना उपलब्ध गराउनु भनी निर्वाचन आयोगका सचिव र सूचना अधिकारीको नाममा आदेश जारी भएको ।
३. निर्वाचन आयोगको मिति २०७१।१०।०२ को पत्रद्वारा निवेदकलाई दल दर्ता, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र आय व्यय सम्बन्धी विवरण उपलब्ध गराएको ।
४. Verified Copy को सन्दर्भमा संविधानसभा सदस्य निर्वाचन अध्यादेश, २०७० को दफा ७०(४) तथा ऐ.ऐन २०७० को दफा ७१(४) बमोजिम निर्वाचनमा प्रयोग भएका कागजातहरुमध्ये मुद्दा परेकोमा मुद्दाको अन्तिम टुङ्गो लागेको मितिले र मुद्दा नपरेकोमा उजुरी गर्ने म्याद भुक्तान भएको मितिले ३ महिनासम्म मात्र सुरक्षित राख्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था भएकोमा निर्वाचन आयोगले कानूनबमोजिम दल दर्ता प्रक्रिया सम्पन्न गरी सोको सूचना नेपाल राजपत्रमा समेत प्रकाशित गरेको र सोको वैधानिकताको विषयमा कहिं कतै उजुर बाजुर परेको अवस्था नभई संविधानसभा सदस्यको निर्वाचन समेत सम्पन्न भएर निर्वाचित निकाय संविधानसभाले आफ्नो काम गरिरहेको अवस्थामा निर्वाचन प्रयोजनको लागि दल दर्ता गर्न दिएको निवेदनसाथ संलग्न समर्थनयुक्त हस्ताक्षरहरुको प्रयोजन समाप्त भइसकेकाले माग बमोजिम उक्त हस्ताक्षरको Verified Copy निवेदकलाई उपलब्ध गराउन सकिने अवस्था नरहेको भनी निर्वाचन आयोगले मिति २०७१।१०।२० मा पत्र पठाएको ।
५. पुनः निवेदकले मिति २०७१।१०।२६ मा आशंक मात्रै सूचना उपलब्ध भएकाले जानाजान सूचना उपलब्ध नगराउनेलाई सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३२ बमोजिम दण्ड गरी सूचना उपलब्ध गराई पाउँ भनी आयोगमा उजुरी गरेको ।
६. मिति २०७२।१।२ मा निर्वाचन आयोगका तत्कालीन सचिव श्री मधुप्रसाद रेग्मी सहित आयोगमा आई छलफल भएको ।

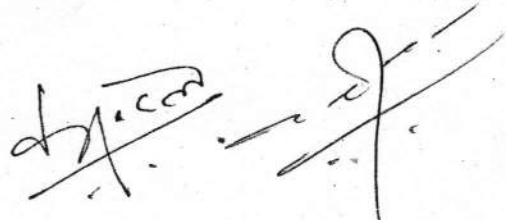
आयोगको ठहर

प्रस्तुत पुनरावेदनमाथि निम्न विषयहरु निरूपण हुनुपर्ने देखिन्छ :

- (क) निवेदकले माग गरेको दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरयुक्त कागजात नागरिकको सूचना माग्ने र पाउने हकभित्र पर्छ वा पर्दैन ?
- (ख) दल दर्ता गर्दा समर्थनमा दस्तखत गर्ने मतदाताको बारेमा जान्ने हक लोकतान्त्रिक मान्यता अनुकूल वा प्रतिकूल के हो ?

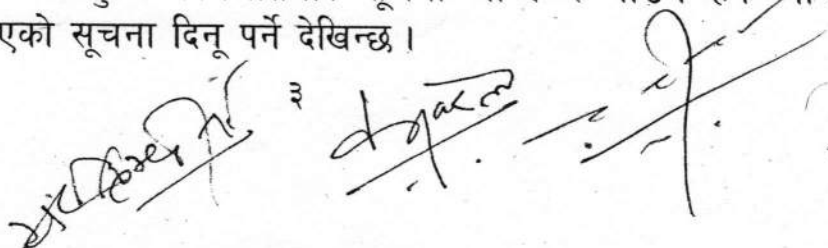
२

- (ग) दल दर्ता गर्न दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरयुक्त समर्थन निर्वाचन आयोगमा पेश गर्नु पर्नाको मूल उद्देश्य के होला ?
- (घ) दल दर्ता गर्न दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरयुक्त समर्थनको कागजात आम नागरिक र भावी पुस्ताका लागि कति महत्वपूर्ण सामग्री हुन् ?
- (ङ) दल दर्ता गर्न दशहजार मतदाताको समर्थनयुक्त कागजात सुरक्षित राख्नु पर्ने वा नपर्ने कुन प्रकृतिको कागजात हो ?
- (च) निर्वाचन आयोगले कुन हदसम्मको पारदर्शिता अवलम्बन गरी सूचना दिनुले आयोगको विश्वसनीयता अभिवृद्धि गर्न सहयोगी होला ?

माथि प्रकरण (क) मा उल्लेख भएको नागरिकको सूचनाको हकको विषयलाई हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ मा कुनै पनि नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक सरोकारको सूचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हुने मौलिक हकको व्यवस्था भई नागरिकको मौलिक हक प्रत्याभूत गर्न बनेको सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ को दफा ३(३) मा सूचना दिन बाध्य नहुने ५ वटा विषय अन्तर्गत दल दर्ता गर्दा दिइने निवेदनसाथ संलग्न समर्थनयुक्त दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरसम्बन्धी कागजात नपर्ने देखिन्छ । अर्थात् सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ ले निर्दिष्ट गरेको नागरिकले प्राप्त गर्ने सूचना अर्न्तगत नै माग भएको सूचना पर्ने देखिन्छ । कानुनले आधिकतम ३० वर्षसम्म संरक्षण गर्नुपर्ने सम्वेदनशील सूचनाको सूचीमा माग भएको सूचना नपर्ने हुँदा माग बमोजिम सूचना उपलब्ध गराउनु पर्ने प्रष्टै छ ।

माथि प्रकरण (ख) मा दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरयुक्त कागजात लोकतान्त्रिक पद्धतिमा नागरिकको सूचना माग्ने र पाउने हक अन्तर्गत पर्छ किं पढैन भनी विश्लेषण गर्दा लोकतन्त्रमा खुल्ने कुनै पनि दलको रोजाई, छनौट वा त्यसप्रति समर्थन गर्दा नागरिकले त्यस दलको विचार, सिद्धान्त, नीति र त्यसलाई समर्थन गर्नेहरुको बाहुल्यता सु-स्पष्ट बुझ्ने भएकाले लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली भएको मुलुकमा कुनै पनि नागरिकले कुनै दलको बिचार सिद्धान्त, नेतृत्व र त्यसलाई हस्ताक्षर गरी समर्थन गर्ने व्यक्तिहरुको नाम जान्ने हक नागरिकमा छैन भन्नु लोकतान्त्रिक मान्यता अनुरूप हुन सक्तैन । लोकतान्त्रिक पद्धतिमा संविधानमै स्वतन्त्रताको हक र सूचनाको हकलाई प्रत्याभूत गरिएको हुन्छ जुनकुरा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा पनि मौलिक हकको रुपमा समावेश गरिएको छ । यसर्थ दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरयुक्त कागजातबारे सूचना माग्ने र पाउने हक नागरिकमा सुरक्षित रहेकाले माग भएको सूचना दिनु पर्ने देखिन्छ ।

माथि प्रकरण (ग) मा कुन उद्देश्यले दल दर्ता गर्न दशहजार मतदाताको समर्थनयुक्त हस्ताक्षरको व्यवस्था गरिएको होला भन्नेतर्फ विचार गर्दा विगत आम निर्वाचनहरूमा निर्वाचन प्रयोजनका लागि दल दर्ता गरी निर्वाचनका बेला उनीहरूलाई दल दर्ता भएवापत् प्राप्त सुविधा लिई त्यसको अत्याधिक दुरुपयोग गर्ने गरेको र दल दर्ताको कुनै औचित्य पुष्टी गर्न नसकेको सन्दर्भमा निर्वाचनको स्वच्छता र निष्पक्षता कायम गर्दै त्यसलाई धाँधलीरहित बनाउन निश्चित मतदाताहरूको समर्थन नै प्राप्त नगर्ने तथा दल दर्ता गरेर सुविधाको दुरुपयोग मात्र गर्ने गलत परिपाटी रोक्ने स्वच्छ मनसायबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा दल दर्ता निवेदनसाथ दशहजार मतदाताको समर्थनयुक्त हस्ताक्षरको व्यवस्था गरिएको देखिन्छ । यसर्थ ती दशहजार हस्ताक्षर पारदर्शी नहुने र गोप्य राख्ने अवस्थाले अन्तरिम संविधान, २०६३ को स्वच्छ मनसाय, भावना र मर्ममाथि पुरै आघात पुग्ने देखिएको छ । यसर्थ जुन उद्देश्यले दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरयुक्त समर्थन सहितको कागजात निर्वाचन आयोगमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने र निर्वाचन आयोगले ती कागजात मिलाउनु पर्ने व्यवस्था राखिएको सन्दर्भमा यस कार्यको विश्वसनीयता पुष्टी गर्न पनि सूचना मागकर्तालाई यी सूचना दिनुको विकल्प देखिन्न ।

माथि प्रकरण (घ) मा उल्लेख भएबमोजिम राजनीतिक दल दर्ता गर्दा दशहजार मतदाताको समर्थनयुक्त हस्ताक्षरयुक्त कागजात आम नागरिक र भावी पुस्ताका लागि कति महत्वपूर्ण सामाग्री हो भनी विश्लेषण गर्दा राजनीतिक दलहरू लोकतन्त्रका आधार स्तम्भ हुन् । जनताका प्रतिनिधिपत्रका रूपमा सम्पूर्ण शासन प्रणालीमा राजनीतिक दलहरूकै भूमिका सर्वोपरी हुने भएकाले लोकतन्त्रलाई विश्वमा बहुदलीय व्यवस्था पनि भन्ने गरिएको छ । अर्थात् जनताले रुचाएका दलहरूले सञ्चालन गर्ने प्रणाली नै लोकतन्त्र हो । त्यसैले दलहरूको स्वच्छता, पारदर्शीता, सुदृढीकरण र जवाफदेहीताले शासन प्रणालीको स्वच्छता पारदर्शीता, सुदृढीकरण, जवाफदेहीता र जनउत्तरदायीत्वपूर्ण क्रियाकलापलाई निर्धारण गर्दछ । यसले नै लोकतन्त्रको सुदृढीकरणलाई प्रभावित पारेको हुन्छ । अन्तरिम संविधानमा दल दर्ताको निवेदनसाथ समर्थनयुक्त दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरको व्यवस्था यहि मर्म र भावना अनुसार गरिएको पाईन्छ । यसर्थ सो हस्ताक्षरको प्रयोजनको कुनै निर्वाचन विशेषमा उम्मेदवार बनेको व्यक्ति वा निज विरुद्ध पर्ने मुद्दा वा कुनै अमुक विषयमा पर्ने उजुर-बाजुरका लागि तोकिएको मितिसम्म सिमित हुन सक्तैन । लोकतन्त्रमा राजनीतिक दलको स्वच्छता र विश्वसनीयता एवं कुन दललाई, कस्ता व्यक्तिले, कहिले-कहिले समर्थन गरेका रहेछन् भनेर भावी सन्ततीले समेत जान्ने र बुझ्ने विषय भएकाले भावी सन्ततीले जान्न र बुझ्न पाउने यो हक सुरक्षित गर्न हामी कोही पनि आफ्नो कर्तव्यबाट चुक्नु हुँदैन । यसर्थ प्रस्तुत पुनरावेदनमा माग भएको सूचना मागकर्तालाई उपलब्ध गराउनुपर्ने कुनै द्विविधा छैन ।

माथि प्रकरण (ड) मा उल्लेखित दल दर्ता गर्न पेश गरिने दशहजार मतदातको हस्ताक्षरयुक्त कागजात सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ५ को उपदफा (२) बमोजिम २० वर्षसम्म सुरक्षित राख्नुपर्ने अर्थात् संरक्षित गरी राख्नुपर्ने महत्वपूर्ण दस्तावेज हो होईन भनी विश्लेषण गर्दा यो आम नागरिक सरोकारको सूचना भएकाले मुद्दा परेकोमा मुद्दाको अन्तिम टुंगो लागेको मितिले र मुद्दा नपरेकोमा उजुरी गर्ने म्याद भुक्तान भएको मितिले ३ महिनासम्म मात्र सुरक्षित राख्नुपर्ने भनी सुरक्षित राख्नु नपर्ने कागजात हो भन्न सकिने स्थिति छैन । प्रत्येक मुलुकमा पुस्तकालय, म्यूजियम, अभिलेखालय लगायत ऐतिहासिक सामाग्री सुरक्षित गर्ने विविध पद्धति अवलम्बन गर्ने गरिन्छ । यसर्थ कैयौं विषयलाई कोरा कानुनको कुनै दफा उपदफा टेकेर सिमित दायराको व्याख्या गर्न मिल्ने देखिदैन । यसर्थ दल दर्ता गर्न दश हजार मतदाताले समर्थनयुक्त हस्ताक्षर तत् दल, निर्वाचन आयोग र आम नेपाली नागरिकका लागि ऐतिहासिक सामाग्री सरह प्रयोग हुने सामाग्री हुन् । यस्ता सामाग्री सुरक्षित राख्नु पर्छ र सुरक्षित राखिएको सामाग्री सूचना मागकर्तालाई उपलब्ध गराउनु पर्ने प्रष्ट हुन्छ ।

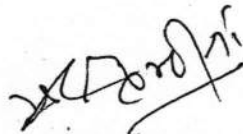
माथि प्रकरण (च) मा उल्लेखित निर्वाचन आयोगले कुन हदसम्मको पारदर्शिता अवलम्बन गरेमा आयोगले थप जनविश्वास आर्जन गर्न सक्तछ भन्ने विषयमा विश्लेषण गर्नु जरुरी भएको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग १४ मा निर्वाचन आयोगको व्यवस्था छ । सो भागको धारा १२९ मा निर्वाचन आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारको व्यवस्था छ । सो धारामा कुनै पनि उम्मेदवारको अयोग्यताको विषयमा प्रश्न उठेमा अन्तिम निर्णय निर्वाचन आयोगले गर्ने अधिकार क्षेत्र तोकिएको छ । यसबाट आयोगले अप्रत्यक्ष रुपमा दलको अयोग्यता पनि हेर्नु, जाँच्नु पर्ने र अन्तिम निर्णय दिनुपर्ने कानुनको अभ्यास रहेको पाइन्छ । यसर्थ आयोगमा रहेका यस किसिमको विशिष्ट अधिकार उपयोगमा कसैले पनि आयोगमाथि प्रश्न उठाउन नसक्ने गरी निर्दिष्टढंगले काम गर्नुपर्ने स्वतः बुझिन्छ । यसका लागि आयोगले सम्पादन गर्ने काम कारवाहीको पारदर्शिताले यस कुरालाई प्रमाणित गर्न मद्दत पुग्ने हुन्छ । यसका अतिरिक्त राजनीतिक दल सम्बन्धी ऐन, २०५८ ले निर्वाचन आयोगलाई दल दर्ता गर्न र दल दर्ता गर्न इन्कार गर्न सक्ने अधिकार क्षेत्र निर्धारण गरेको छ । बहुदलीय लोकतान्त्रिक पद्धति अवलम्बन गरेको मुलुकको यस्तो विशिष्ट अधिकार क्षेत्र रहेको निर्वाचन आयोगका काम कारवाही अधिक भन्दा अधिक पारदर्शी हुनुको विकल्प देखिन्न । यसैगरी निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ ले आयोगमा राजनीतिक दलको मान्यता सम्बन्धी विवादको टुङ्गो लगाउन आयोगले सुनुवाई गर्ने, इजलास खडा गर्ने, आचारसंहिता पालना गराउने, निर्वाचन खर्चको सीमा तोक्ने लगायतको स्वच्छता कायम गर्न महत्वपूर्ण कार्यसम्पादन गर्ने कानुनी व्यवस्था छ । साथै निर्वाचन कसुर र सजाय ऐन, २०६३ र मतदाता नामालवली सम्बन्धी ऐन, २०६३ ले पनि निर्वाचन आयोगलाई ज्यादै महत्पूर्ण अधिकार क्षेत्र प्रदान गरेको छ । विश्वव्यापी प्रचलनलाई नियाल्दा जुन निकायसँग महत्पूर्ण र अधिक अधिकार क्षेत्र हुन्छ, सो निकायले आफ्ना काम कारवाही अझ बढी पारदर्शी, विश्वसनीय र जवाफदेहीपूर्णढंगले सम्पादन हुनुपर्ने हुन्छ । यसर्थ यस्तो विशिष्ट कार्यक्षेत्र

५

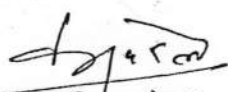

भएको निर्वाचन आयोगले आफूसँग रहेको दशहजार मतदाताको हस्ताक्षरयुक्त विवरण कुनैपनि बाहानामा उपलब्ध नगराउन खोज्दा निर्वाचन आयोग माथिको भरोसा र विश्वसनीयतामै प्रश्नचिन्ह खडा हुन सक्ने स्थिति आउँछ । यसर्थ, निर्वाचन आयोगले निवेदकको माग अनुसारको सूचना दिनुपर्ने देखिन्छ ।

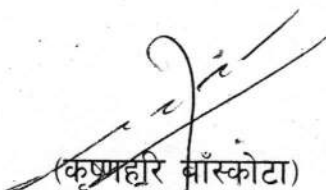
अतः माथि गरिएका विश्लेषण र विवेचनका आधारमा नागरिकले सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ बमोजिम माग गरेको सूचना दिनु नपर्ने कुनै आधार र कारण देखिएन । यसर्थ नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३, सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ सूचनाको हकसम्बन्धी नियमावली, २०६५ बमोजिम लोकतान्त्रिक शासन प्रणालीको सबलीकरण र जनताप्रतिको जवाफदेहीतालाई कायम गर्दै लोकतन्त्रका आधारस्तम्भका रूपमा रहेका राजनीतिक दलहरुको स्वच्छता र विश्वसनीयता कायम गर्न निज निवेदकले माग गरे बमोजिमको दल दर्ता गर्न पेश भएको दशहजार मतदाताको समर्थनयुक्त हस्ताक्षरको कागजात उपलब्ध गराउनुका साथै उप्रान्त लोकतन्त्रको मूल मर्म सँग सिधै जोडिएको र भावी सन्ततीले समेत जान्न र बुझ्न पाउनुपर्ने राजनीतिक दल दर्ता सम्बन्धी यस्ता ऐतिहासिक पृष्ठभूमि भएका महत्वपूर्ण सूचना/विवरणहरु सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ ले तोके बमोजिम कम्तिमा २० वर्षसम्म अभिलेखीकरण गरेर सुरक्षित राख्नु भनी निर्वाचन आयोगका प्रमुख (सचिव) को नाममा यो आदेश जारी गरिएको छ । सो बमोजिम गर्न गराउन यो आदेशको प्रतिलिपि आयोगका प्रमुख (सचिव) र सूचना अधिकारी कहाँ पठाउनु र निवेदकलाई जानकारी गराउनु ।

(यशोदादेवी तिमिसिना)

सूचना आयुक्त

(किरणकुमार पोखरेल)

सूचना आयुक्त

(कृष्णहरि बाँस्कोटा)
प्रमुख सूचना आयुक्त

ईति सम्वत् २०७२ साल भदौ ११ गते रोज ६ शुभम् ।